

PLaATSMaKEN VoOR MEeRSTeMMIGHeiD

ALS EEN VIS IN HET WATER

Ik ben geboren in een Nederlands ziekenhuis. Na een ferme tik op mijn witte billen legde de verpleegster mij in de liefdevolle armen van mijn moeder. Ik groeide zorgeloos op in een klein dorp op het Noord-Brabantse platteland. Mijn hoogopgeleide vader verdiende goed, ik ging elke dag naar de dorpsschool en op woensdagmiddag bracht mijn moeder mij met de auto naar pianoles.

Als tiener ontwikkelde ik een sociaal engagement dat zich onder andere uitte in het schrijven van protestbrieven voor Amnesty International. Ik was ook creatief en omdat ik graag iets nuttigs wilde doen koos ik ervoor om designer te worden. Met financiële steun van mijn ouders studeerde ik eind jaren 90 van de vorige eeuw aan Design Academy Eindhoven. Daar werd ik door witte, voornamelijk mannelijke design docenten van middelbare leeftijd, aangespoord om mijn individuele artistieke visie te ontwikkelen. Mijn sociaal engagement verdween naar de achtergrond.

In zijn boek 'Design for the Real World' schreef de Oostenrijks-Amerikaanse designer en criticus Victor Papanek dat design veel meer is dan alleen iets vormgeven. Design maakt deel uit van onze leefwereld en kan een instrument zijn voor maatschappelijke verandering en sociaal welzijn. Verantwoordelijkheid moet voorop staan door niet alleen luxeproducten voor een welvarende elite te ontwerpen, maar de blik naar buiten te richten, naar mensen buiten de mainstream en voorbij de grenzen van onze Westerse opvattingen over functie, vorm en esthetiek (2019).

DESIGN IS EDUCATIE

Na mijn afstuderen richtte ik me voornamelijk op het ontwerpen van functionele en esthetische producten. Ik was me niet bewust van mijn bevoorrechte positie en de kansen die ik vanwege mijn sociaal culturele achtergrond en de kleur van mijn huid had gekregen. Zoals een vis niet weet wat water is, wist ik niet dat ik de wereld vanuit een Westers perspectief bekeek. Tijdens de COVID-19 pandemie herontdekte ik mijn sociaal engagement. Ik besepte dat mijn ontwerpen voornamelijk deel uitmaakten van de leefwereld van een kleine groep mensen en wilde mijn perspectief op het design werkveld verbreden. Ik vroeg me af hoe ik mijn werk kon afstemmen op de actualiteit van nu en ontdekte de educatieve rol die design en designers kunnen innemen. Ook legde ik de connectie tussen mijn geconditioneerde referentiekaders en het designonderwijs.

“All design is education” besepte Papanek (2019) zich 50 jaar geleden al. Hoe kan ik vanuit een zo breed mogelijk referentiekader ontwerpen en van relevante educatieve betekenis zijn voor de samenleving?

DESIGN VOOR EEN INCLUSIEVE SAMENLEVING

De samenleving is voortdurend in beweging. Op politiek en maatschappelijk vlak vinden grote veranderingen plaats. Dat brengt veel spanning met zich mee, ook binnen de creatieve en culturele sector. In de maatschappij wordt uitvoerig debat gevoerd over een gelijkwaardige samenleving waarin iedereen zich gezien en gehoord voelt, iedereen mee telt en mee doet en iedereen zich gerepresenteerd voelt (Matena & De Vrijer, z.d.). En hoewel steeds meer designers zich met de veranderende maatschappij bezighouden komt het gesprek over diversiteit en inclusie in het design werkveld maar moeilijk op gang (Embassy of Inclusive Society, 2022).

EEN MEERSTEMMIG DESIGN WERKVELD

De Beroepsvereniging Nederlandse Ontwerpers (2021) en Het Nieuwe Instituut (2021) constateren dat het huidige design werkveld de samenleving nauwelijks representeert. Hoewel design al jaren pretendeert een open discipline te zijn, blijft door gebrek aan goede voorbeelden de Westerse machtsstructuur het werkveld domineren (Junte, 2019). Dat komt voor een groot deel door het onderwijs: je mag hopen dat jonge mensen beroepskeuzes maken op basis van talent en voorkeur. Voor sommigen van hen is dat vanuit economisch perspectief helaas niet het geval. Een groot deel van hen weet niet eens van het bestaan van designopleidingen (Beroepsvereniging Nederlandse Ontwerpers, 2021).

Onze samenleving is zeer divers. De Code Inclusie & Diversiteit voor de cultuursector stelt voor dat wij, ontwerpers en kunstenaars, ons tot die realiteit gaan verhouden. Een divers en inclusief design werkveld biedt ruimte aan nieuwe ervaringen en onbekende perspectieven, aan meer stemmen dan enkel die van de leadsinger. Diversiteit verrijkt de kwaliteit van ons werk, het werkveld en de samenleving (Matena & De Vrijer, z.d.). Een meerstemmig design werkveld representeert de diversiteit van de samenleving, levert producten, diensten, ervaringen en interacties die voor diverse doelgroepen relevant zijn en is toegankelijk voor ontwerpers met verschillende culturele achtergronden en identiteiten (Het Nieuwe Instituut, 2021). Vanwaar dan toch die weerstand tegen meerstemmigheid?

OUDE DENKKADERS

Volgens cultureel antropoloog Aminata Cairo (2021, p. 68-69) dekt het woord diversiteit het onderliggende probleem toe. Door te focussen op de zichtbare verschillen aan de oppervlakte, zijn we blind voor de onderliggende machts-structuren die ongelijkheid in de samenleving hebben gecreëerd en in stand houden. Design researchers en activisten Claudia Mareis en Nina Paim (2021, p. 11-22) stellen dat succesverhalen van beroemde designers die iconische objecten ontwerpen voor vooraanstaande musea of rijke verzamelaars, het historische discours tot nu toe hebben bepaald. Dat is de erfenis van het Westerse Modernistische denkkader, een wereldbeeld dat wortelt in het koloniale verleden van de Westerse wereld. In de geschiedenis van design wordt het Modernisme beschreven als universele grondlegger van 'goed design'. Volgens design historici marginaliseren de 'form-follows-function' en 'less-is-more' esthetiek en idealen van modern design niet-Westerse culturen vaak tot traditionele en onbeschaafde werelden. Dit ligt ten grondslag aan de machtsstructuren en smaakhiërarchieën die binnen het design werkveld actief zijn en in het design werkveld en onderwijs gereproduceerd worden (Kaufmann-Buhler et al., 2019).

NIEUWE PERSPECTIEVEN

Het dekoloniale perspectief bevraagt de historische rol van Westerse kennis- en kunstproductie in relatie tot kolonialisme. Dekoloniaal denker en socioloog Rolando Vázquez (2021, p. 169-171) stelt dat kennis altijd door mensen wordt geconstrueerd die zich op een bepaalde geografische, historische en macht gerelateerde positie bevinden. Opvattingen over kennis en schoonheid zijn nooit objectief of universeel. Door onze positie te bevragen kunnen we erkennen dat er op hetzelfde moment elders in de wereld door diverse identiteiten andere kennis en ervaringen worden geproduceerd. De beweging maken van een eurocentrisch perspectief naar een dekoloniaal perspectief kan worden gezien als een mogelijkheid om te bewegen naar gelijkwaardigheid en meerstemmigheid.

RUIJTE MAKEN

Design is een krachtige tool waarmee we de wereld om ons heen vormgeven, een wereld die niet langer als universeel wordt beschouwd, maar die bestaat uit een veelheid van werelden en identiteiten (Mareis & Paim, 2021, p. 11-22). Design kan een tussenruimte zijn waarin duurzame veranderingen ontstaan. Een voorwaarde is dat we ons openstellen voor opvattingen over de vorm, functie en esthetiek van design van buiten de canon (Tlostanova, 2020).

De enige manier om aan het dominante discours te ontsnappen is om werkelijk te luisteren, onze eigen overtuigingen en waarheden tijdelijk los te laten en een stap opzij te zetten. De sleutel tot gelijkwaardigheid is een betrokken en actieve vorm van tolerantie die vraagt om tijdelijk het eigen oordeel uit te kunnen stellen. Zo kunnen er tussenruimtes ontstaan waarin we elkaar in al onze verschillen kunnen ontmoeten en waar uitwisselingen van perspectieven kunnen plaatsvinden (Ghorashi, 2008).

In het wetenschappelijke discours wordt gesproken over de noodzaak om het design werkveld en onderwijs te dekoloniseren en de grote namen die de design canon domineren opzij te schuiven. Er wordt ons gevraagd om te vergeten wat we weten over form-follows-function en less-is-more, om te ontleren en ruimte te creëren voor nieuwe manieren van denken en doen. Cruciaal voor het in gang zetten van de beweging van 'ontleren/unlearning' is ook het creëren van tussenruimtes. Ruimtes die zich in de marges bevinden. Ruimtes die ontstaan in de grensgebieden tussen de disciplines, culturen en referentiekaders. Nieuwe ruimtes waar nieuwe ideeën ontstaan en gelijkwaardige verbindingen tot stand komen (Tlostanova, 2020).

RUIMTE OPENHOUDEN

Jezelf als designer tot de diversiteit en meerstemmigheid van de samenleving verhouden betekent steeds je positie bevragen en op je artistieke en inhoudelijke keuzes reflecteren. Dagelijks ontdek ik hoe moeilijk dat is. Tijdens mijn zoektocht word ik voortdurend geconfronteerd met mijn eigen onbewuste vooroordelen en aannames en stuit ik regelmatig op de grenzen van mijn referentiekaders. Een docent van Design Academy Eindhoven zei ooit: 'Dat het moeilijk is wil niet zeggen dat je het niet moet doen, zonder wrijving geen glans' (persoonlijke communicatie, z.d.).

In relatie tot inclusiewerk spreekt men vaak van Safe Spaces waar mensen zich veilig én moedig voelen. In een Safe Space houdt men ruimte voor elkaar open om samen ongemakkelijke gevoelens en meningsverschillen te onderzoeken, zonder oordeel of advies (Cairo, 2021, p.197). Ruimte openhouden betekent ook een stap opzij doen zodat de ander op eigen kracht kan onderzoeken, leren en groeien, zonder dat wij corrigeren of proberen de uitkomst te bepalen (Plett, 2021). Mensen die ik op mijn zoektocht naar de relevante educatieve betekenis van mijn werk tegenkom, houden voortdurend de ruimte voor mij open. Ik mag vallen en opstaan. Dat geeft me de moed en het vertrouwen om door te gaan.

Laten wij, designers, de ruimte openhouden voor elkaar, en samen de voordelen van meerstemmigheid en de rijkheid van diversiteit ontdekken. Laten we tussenruimtes creëren waar alle getalenteerde jonge mensen hun creatieve talenten kunnen ontdekken en ontwikkelen. Designstudenten creëren het design werkveld van de toekomst. Ook voor hen kunnen we ruimte openhouden, en samen een breder perspectief op de vorm, functie en esthetiek van design ontdekken. Die ruimte opent zich als wij alles wat wij hebben geleerd over design tijdelijk loslaten en werkelijk oog hebben voor wat zij op tafel leggen.

Laten wij de ruimte zijn waarin onze studenten zich kunnen ontwikkelen tot moedige designers en ze met vertrouwen in een design werkveld insturen dat steeds een beetje meer meerstemmig wordt.

LITERATUURLIJST

- Beroepsvereniging Nederlandse Ontwerpers. (2021, 1 januari). *De BNO en inclusiviteit: De wereld staat op tegen racisme. Lees hier ons standpunt ten aanzien van inclusiviteit.* Bno.nl. Geraadpleegd op 23 maart 2022, van <https://www.bno.nl/blog/artikelen-10/de-bno-en-inclusiviteit-468>
- Cairo, A. (2021). *Holding Space: A Storytelling Approach to Trampling Diversity and Inclusion.* Aminata Cairo.
- Embassy of Inclusive Society. (2022, 18 maart). *Embassy of Inclusive Society.* Worlddesignembassies.com. Geraadpleegd op 23 maart 2022, van <https://www.worlddesignembassies.com/embassies/inclusive-society/>
- Ghorashi, H. (2008). Ruimte laten, ruimte maken, ruimte bewaken. *Christen Democratische Verkenningen 2008*(4). Geraadpleegd op 23 maart 2002, van https://www.tijdschriftcdv.nl/inhoud/tijdschrift_artikel/CD-29-4-165/Ruimte-laten-ruimte-maken-ruimte-bewaken
- Het Nieuwe Instituut. (2021, 14 april). *Meerstemmigheid.* Hetnieuweinstituut.nl. Geraadpleegd op 23 maart 2022, van <https://hetnieuweinstituut.nl/meerstemmigheid>
- Junte, J. (2019). *Inclusief design: Een essay van Jeroen Junte over een gevoelig thema in het ontwerpveld: de dominantie van de blanke, middelbare en heteroseksuele man.* Bno.nl. Geraadpleegd op 23 maart 2022, van <https://www.bno.nl/blog/artikelen-10/inclusief-design-456>
- Kaufmann-Buhler, J., Rose Pass, V., & Wilson, C. S. (2019). *Design History Beyond the Canon.* Bloomsbury Publishing Plc.
- Mareis, C., & Paim, N. (Eds.). (2021). *Design Struggles: Intersecting Histories, Pedagogies, and Perspectives.* Valiz.
- Matena, J., & De Vrijer, S. (Red.). (z.d.). *Code Diversiteit & Inclusie.* Codedi.nl. Geraadpleegd op 18 maart 2022, van <https://codedi.nl/>
- Papanek, V. (2019). *Design for the Real World* (3de editie). Thames & Hudson.
- Plett, H. (2021). *What it means to "hold space" for people, plus eight tips on how to do it well.* Heatherplett.com. Geraadpleegd op 23 maart 2022, van <https://heatherplett.com/2015/03/hold-space/>
- Tlostanova, M. (2021). *Unlearning and Relearning Design.* Design in Crisis. <https://doi.org/10.4324/9781003021469-8>
- Vázquez, R. (2021). *Vistas of Modernity: Decolonial aesthetics and the end of the contemporary.* Mondriaan Fund.